O‘ZBEKISTON XALQARO XUSUSIY HUQUQIDA CHET EL HUQUQI MAZMUNINI ANIQLASH: ISBOTLASH MAJBURIYATI VA SUDNING FAOL ROLI

Sultamuradova Sohiba G‘ayrat qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
magistri
e-mail:sultamuradovasohiba@icloud.com

Annotatsiya: *Mazkur tezisda O‘zbekiston xalqaro xususiy huquqida chet el huquqi mazmunini aniqlashning huquqiy mexanizmi, ushbu jarayonda sud va ishda ishtirok etuvchi taraflarning vazifalari hamda chet el huquqi mazmunini aniqlash bilan bog‘liq protsessual muammolar tahlil qilinadi. Xususan, chet el huquqi normalarining mazmunini aniqlashda sudning faol ishtiroki, taraflarning tegishli ma’lumotlarni taqdim etishdagi ishtiroki, rasmiy huquqiy manbalardan foydalanish va chet el huquqini aniqlash jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, chet el huquqini huquqiy tartibga solish vositasi sifatida qo‘llash bilan uning mazmunini ish doirasida isbotlash masalasi o‘rtasidagi farq yoritiladi. Tadqiqot doirasida milliy qonunchilikni takomillashtirish, sud va taraflarning vazifalarini aniq belgilash hamda chet el huquqi mazmunini aniqlash samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqish masalasi ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *xalqaro xususiy huquq, chet el huquqi, chet el huquqi mazmunini aniqlash, sudning faol roli, isbotlash majburiyati, huquqni qo‘llash, qiyosiy-huquqiy tahlil.*

УСТАНОВЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ИНОСТРАННОГО ПРАВА В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ УЗБЕКИСТАНА: БРЕМЯ ДОКАЗЫВАНИЯ И АКТИВНАЯ РОЛЬ СУДА

Аннотация: *В тезисе анализируются правовой механизм установления содержания иностранного права в международном частном праве*

Узбекистана, функции суда и участвующих в деле сторон, а также процессуальные проблемы, возникающие при установлении содержания норм иностранного права. Особое внимание уделяется активной роли суда, участию сторон в предоставлении необходимой правовой информации и использованию официальных источников иностранного права. Рассматривается соотношение между применением иностранного права в качестве применимого правопорядка и вопросом установления его содержания в рамках конкретного дела. В рамках исследования также рассматриваются возможные направления совершенствования национального законодательства, более четкого определения функций суда и сторон, а также повышения эффективности механизма установления содержания иностранного права.

Ключевые слова: *международное частное право, иностранное право, установление содержания иностранного права, активная роль суда, бремя доказывания, применение права, сравнительно-правовой анализ.*

ASCERTAINING THE CONTENT OF FOREIGN LAW IN UZBEK PRIVATE INTERNATIONAL LAW: THE BURDEN OF PROOF AND THE ACTIVE ROLE OF THE COURT

Annotation: *This paper examines the legal mechanism for ascertaining the content of foreign law in Uzbek private international law, the respective roles of courts and parties to proceedings, and the procedural challenges associated with determining the content of foreign legal rules. Particular attention is paid to the active role of the court, the participation of the parties in providing relevant legal information, and the use of official sources of foreign law. The paper also explores the distinction between applying foreign law as the applicable legal system and establishing its content in the context of a particular dispute. Furthermore, it considers potential approaches to improving national legislation, clarifying the respective responsibilities of courts and parties, and enhancing the effectiveness of the mechanism for ascertaining the content of foreign law.*

Keywords: *private international law, foreign law, ascertainment of foreign law, active role of the court, burden of proof, application of law, comparative legal analysis.*

Bugungi globallashuv sharoitida davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, savdo, investitsiyaviy va oilaviy munosabatlarning kengayishi chet el elementi bilan murakkablashgan xususiy-huquqiy nizolar soni va turlarining ortishiga olib kelmoqda. Bunday munosabatlarda nizoni hal etish uchun qaysi davlat huquqi qo‘llanilishini aniqlashning o‘zi yetarli emas. Tegishli chet el huquqi qo‘llanilishi lozim bo‘lgan hollarda uning mazmunini aniqlash, tegishli normalarni to‘g‘ri talqin qilish hamda ularni muayyan nizoga tatbiq etish masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli chet el huquqi mazmunini aniqlash mexanizmining samarali ishlashi xalqaro xususiy huquq normalarini amalda to‘g‘ri qo‘llash va nizolarni adolatli hal etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida xalqaro iqtisodiy hamkorlikning rivojlanishi, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi munosabatlarning kengayishi hamda fuqarolar va yuridik shaxslarning boshqa davlatlar bilan huquqiy aloqalari kuchayishi mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Xususan, xalqaro shartnomalar, transchegaraviy majburiyatlar, xorijiy yuridik shaxslar ishtirokidagi nizolar va boshqa chet el elementi mavjud munosabatlarda chet el huquqini qo‘llash zarurati yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda chet el huquqining faqat matnini aniqlash emas, balki uning rasmiy talqini, qo‘llash amaliyoti va tegishli davlat huquqshunosligida shakllangan yondashuvlarni ham hisobga olish talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida chet el huquqi normalarining mazmunini aniqlashga doir asosiy qoidalar belgilangan. Mazkur moddaga ko‘ra, sud yoki boshqa vakolatli davlat organi chet el huquqini qo‘llashda uning mazmunini tegishli xorijiy davlatdagi rasmiy talqin, qo‘llash amaliyoti va doktrinaga muvofiq aniqlaydi1. Buning uchun vakolatli milliy va

1 O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi- https://lex.uz/docs/-180552

xorijiy organlardan yordam hamda tushuntirishlar olish, ekspertlarni jalb qilish, shuningdek, ishda ishtirok etuvchi shaxslar tomonidan tegishli hujjatlarni taqdim etish imkoniyati nazarda tutilgan. Shu bilan birga, ko‘rilgan choralarga qaramay, chet el huquqi mazmuni oqilona muddatda aniqlanmasa, O‘zbekiston Respublikasi huquqi qo‘llanilishi belgilangan.

Mazkur huquqiy tartib chet el huquqini qo‘llash uchun zarur asoslarni yaratgan bo‘lsada, uning amaliy samaradorligi bir qator masalalarni chuqur o‘rganishni talab qiladi. Jumladan, chet el huquqi mazmunini aniqlashda sudning faol roli va taraflarning ishtiroki o‘rtasidagi nisbat, taqdim etilgan xorijiy huquqiy hujjatlarning ishonchliligini baholash mezonlari, rasmiy manbalardan foydalanish imkoniyatlari hamda tegishli ma’lumotlarni olish uchun sarflanadigan vaqt masalalari muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, chet el huquqining mazmunini aniqlash uchun ko‘rilgan choralar yetarli bo‘lmagan holatlarda milliy huquqning qo‘llanilishiga olib keluvchi shartlarni baholash alohida e’tibor talab etadi.

Tadqiqotning asosiy muammosi chet el huquqi mazmunini aniqlash bo‘yicha qonunchilikda nazarda tutilgan imkoniyatlar bilan ularni amalda amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar o‘rtasidagi nisbatni aniqlashdan iborat. Bunda chet el huquqini oddiy fakt sifatida isbotlash va uning mazmunini qo‘llanilishi lozim bo‘lgan huquq sifatida aniqlash tushunchalarini farqlash muhimdir. Chunki ushbu yondashuvlar sudning vazifalari, taraflarning protsessual ishtiroki va xorijiy huquqiy ma’lumotlarni baholash tartibiga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Fuqarolik kodeksining 1160-moddasi chet el huquqini qo‘llashda uning mazmunini tegishli xorijiy davlatda rasmiy talqin qilinishi, qo‘llash amaliyoti va doktrinasiga muvofiq aniqlashni nazarda tutadi. Mazkur yondashuvning muhim jihati shundaki, chet el huquqining mazmuni faqat normativ-huquqiy hujjat matnini topish bilan cheklanmaydi. Uni to‘g‘ri aniqlash uchun tegishli normaning xorijiy

huquq tizimidagi mazmuni, sudlar tomonidan qanday talqin qilinishi va huquqshunoslikda qanday izohlanishi ham hisobga olinishi lozim2.

Ushbu qoida xalqaro xususiy huquqning muhim talabini ifodalaydi, bunda chet el huquqi O‘zbekiston huquqi mezonlari asosida emas, balki o‘zi mansub bo‘lgan huquqiy tizimning xususiyatlarini hisobga olgan holda aniqlanishi kerak. Masalan, muayyan davlat qonunchiligidagi shartnoma normasining mazmunini aniqlashda faqat uning rasmiy matniga tayanish yetarli bo‘lmasligi mumkin. Agar ushbu norma xorijiy sudlar tomonidan muayyan shartlar asosida talqin qilinsa yoki uning qo‘llanish doirasi sud amaliyoti orqali aniqlashtirilgan bo‘lsa, bunday holatlar ham e’tiborga olinishi zarur. Aks holda, chet el huquqi nomigagina qo‘llanib, amalda unga O‘zbekiston huquqiy tizimiga xos mazmun berilishi xavfi yuzaga keladi.

Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida chet el huquqi mazmunini aniqlash uchun bir nechta vosita nazarda tutilgan. Jumladan, sud yoki boshqa davlat organi Adliya vazirligi, boshqa milliy vakolatli organlar va muassasalar, shuningdek, xorijiy organlar hamda muassasalarga murojaat qilishi yoki ekspertlarni jalb etishi mumkin. Bundan tashqari, ishda ishtirok etuvchi shaxslar o‘z talablari yoki e’tirozlarini asoslash uchun tegishli chet el huquqi normalarini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish va ularning mazmunini aniqlashda vakolatli organga boshqa yo‘llar bilan yordam berish huquqiga ega.

Biroq mazkur mexanizmda vositalar sanab o‘tilgani bilan ularni qo‘llashning protsessual tartibi batafsil yoritilmagan. Masalan, qaysi holatda xorijiy vakolatli organga so‘rov yuborish, qachon ekspert jalb etish yoki taraf taqdim etgan huquqiy xulosani boshqa manbalar bilan tekshirish zarurligi alohida mezonlar asosida hal qilinishi kerak. Shu sababli normativ mexanizmning samaradorligi nafaqat mavjud

2 Rustambekov I. (2020). Some Aspects of Development of Private International Law in the CIS Countries. LeXonomica, 12(1), 27-50. https://doi.org/10.18690/lexonomica.12.1.27-50.2020

vositalarga, balki ularni tanlash, qo‘llash va olingan ma’lumotlarni baholashning izchil amaliyotiga ham bog‘liq.

Fuqarolik kodeksidagi umumiy qoida bilan iqtisodiy protsessual qonunchilikdagi tegishli qoidaning o‘zaro uyg‘unligi chet el huquqini aniqlashning moddiy-huquqiy va protsessual jihatlarini birgalikda ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Fuqarolik kodeksi aniqlanishi lozim bo‘lgan mazmun va undan foydalanishning asosiy yo‘nalishlarini belgilasa, protsessual qonunchilik sudning ishni ko‘rish jarayonidagi harakatlari va taraflarning ishtiroki uchun huquqiy asos yaratadi. Shunga qaramay, mexanizmning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi yagona tartibning mavjudligi yoki mavjud emasligi masalasi alohida normativ tahlilni talab qiladi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlash jarayonida sudning roli markaziy ahamiyatga ega. Chunki aynan sud nizoga qaysi huquq qo‘llanishini belgilash, chet el huquqi mazmunini aniqlash uchun zarur choralarni tanlash va olingan ma’lumotlarning ishni hal qilish uchun yetarliligini baholash vazifalarini amalga oshiradi. Fuqarolik kodeksining 1160-moddasi sudga xorijiy organlarga murojaat qilish yoki ekspertlarni jalb etish imkoniyatini beradi. Bunday vakolatni chet el huquqi mazmunini aniqlashda sudning faol ishtirokini ta’minlovchi huquqiy vosita sifatida baholash mumkin.

Sudning faol roli, birinchi navbatda, chet el huquqining mazmunini aniqlash zarurati mavjudligini o‘z vaqtida belgilashda namoyon bo‘ladi. Buning uchun sud ishga tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan kollizion normalarni aniqlashi, ular orqali tegishli xorijiy huquqni belgilashi va aynan qaysi huquqiy masalalar bo‘yicha ma’lumot zarurligini aniqlashtirishi lozim. Chunki xorijiy qonunchilikning katta hajmdagi matnini olishning o‘zi har doim ham nizoni hal qilish uchun yetarli bo‘lmaydi. Ayrim hollarda muayyan norma amalda qanday qo‘llanilishi, uning boshqa normalar bilan munosabati yoki sudlar tomonidan berilgan talqini haqida qo‘shimcha ma’lumot talab etiladi.

Shu o‘rinda sudning faol ishtiroki bilan uning taraflar o‘rniga barcha harakatlarni bajarishi o‘rtasidagi farqni hisobga olish zarur. Sud taraflarning talab va e’tirozlarini ko‘rib chiqish doirasida tegishli chet el huquqi mazmunini aniqlashga qaratilgan choralarni ko‘rishi mumkin, biroq taraflar ham o‘z pozitsiyalarini asoslash va ish uchun ahamiyatli ma’lumotlarni taqdim etishda ishtirok etadilar. Mazkur ikki vazifa bir-birini inkor etmaydi, aksincha, to‘g‘ri tashkil etilgan hamkorlik xorijiy huquqni aniqlash jarayonini tezlashtirishi va qarorning asoslanganligini oshirishi mumkin.

Bu borada huquqshunos olim Sofie Geeroms chet el huquqini fuqarolik sud ishlarida aniqlash masalasini qiyosiy-huquqiy nuqtayi nazardan o‘rgangan. Uning fikrlarini tahlil qilganda, chet el huquqini qo‘llashda sud va taraflarning vazifalari davlatlarning protsessual tizimiga qarab farqlanishini ko‘rish mumkin. Ayrim huquqiy tizimlarda chet el huquqi taraflar tomonidan isbotlanishi lozim bo‘lgan holat sifatida ko‘rilsa, boshqa tizimlarda sud uning mazmunini mustaqil aniqlashi kerak3. Bu farq chet el huquqining huquqiy tabiatiga berilgan baho bilan chambarchas bog‘liq.

Sud faoliyatiga doir muhim masalalardan yana biri chet el huquqining mazmuni yetarli darajada aniqlanganini baholashdir. Masalan, taraf taqdim etgan xorijiy qonun matni tegishli davlatning rasmiy manbasidan olingan bo‘lishi mumkin, biroq u normaning amaldagi tahririni yoki sud amaliyotidagi talqinini to‘liq aks ettirmasligi ehtimoli mavjud. Bunday holatda sud hujjatning rasmiyligi bilan bir qatorda uning dolzarbligi, ishga aloqadorligi va tegishli huquqiy masalani hal qilish uchun yetarliligini ham hisobga olishi kerak. Aks holda, mazmunan noto‘liq yoki eskirgan ma’lumot asosida qaror qabul qilinishi mumkin.

3 Geeroms, S. Foreign Law in Civil Litigation: A Comparative and Functional Analysis. Oxford: Oxford University Press, 2004, “The Introduction and Ascertainment of Foreign Law”, https://academic.oup.com/book/50387

Bundan tashqari, xorijiy huquq bo‘yicha ekspert xulosasidan foydalanish ham o‘ziga xos masalalarni yuzaga keltiradi. Ekspert tegishli davlat qonunchiligi, huquqiy doktrinasi yoki sud amaliyoti haqida maxsus bilimga ega bo‘lishi mumkin. Biroq ekspert xulosasi chet el huquqi mazmunini aniqlashning yagona va mutlaq vositasi sifatida qaralmasligi kerak. Uning asoslari, foydalanilgan manbalari va xulosalarining ishga aloqadorligi tekshirilishi lozim. Yakuniy huquqiy baholash va aniqlangan normalarni nizoga tatbiq etish masalasi esa sud vakolati doirasida qoladi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlashda taraflarning o‘rni, ayniqsa, isbotlash majburiyati tushunchasi nuqtayi nazaridan muhimdir. Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida ishda ishtirok etuvchi shaxslarning tegishli hujjatlarni taqdim etishi va chet el huquqi mazmunini aniqlashda yordam berishi huquq sifatida ifodalangan. Mazkur yondashuvni taraflar zimmasiga chet el huquqi mazmunini har qanday holatda mustaqil ravishda isbotlash majburiyati yuklangan, deb talqin qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Aksincha, norma sud yoki boshqa vakolatli organning imkoniyatlarini ham belgilaydi4. Richard Fentiman chet el huquqining Angliya sudlarida qo‘llanishi, uning mazmunini sudga taqdim etish va isbotlash bilan bog‘liq masalalarni batafsil o‘rgangan. Uning tadqiqotidan kelib chiqadigan muhim jihat shuki, chet el huquqiga tayanayotgan taraf tegishli xorijiy huquq normalari va ularning mazmunini sudga yetkazishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Biroq taraf taqdim etgan hujjatlar chet el huquqining mazmunini aniqlash bilan bog‘liq barcha masalalarni avtomatik ravishda hal qilmaydi, normaning talqini, tegishli sud amaliyoti va uning nizoga tatbiq etilishi ham tekshirilishi mumkin5.

Shu bilan birga, taraflar taqdim etadigan ma’lumotlarning amaliy ahamiyati katta. Xususan, chet el huquqiga asoslanayotgan taraf tegishli normaning rasmiy

4 Marisheva N.I. Prinsipi primeneniy ainostrannogo prava rossiyskimi sudami: Jurnal rossiyskogo prava. 1997. №4. –P. 103-104. (inRussian)

5 Fentiman, R. Foreign Law in English Courts: Pleading, Proof, and Choice of Law. Oxford: Oxford University Press, 1998. Oxford University Press

matnini, amaldagi tahririni, zarur hollarda xorijiy sud amaliyoti yoki huquqiy sharhlarni taqdim etishi mumkin. Bunday yondashuv sudning axborot izlashga sarflaydigan vaqtini qisqartirishi va nizoning huquqiy jihatlarini aniqroq belgilashga yordam berishi mumkin. Lekin taraf taqdim etgan materialning o‘zi avtomatik ravishda ishonchli va yetarli deb qabul qilinmasligi kerak.

Muammo shundaki, taraflarning chet el huquqi mazmunini aniqlashdagi ishtiroki bilan ularning nizoning faktik holatlarini isbotlash majburiyati o‘rtasidagi chegarani aniq belgilash zarur. Faktik holatlar, masalan, shartnoma tuzilganligi, majburiyat bajarilganligi yoki zarar yuzaga kelganligi haqidagi ma’lumotlar bilan huquqiy normaning mazmuni bir xil tabiatga ega emas. Birinchi holatda taraflar muayyan voqea va holatlarni tasdiqlovchi dalillarni keltiradi. Ikkinchi holatda esa tegishli huquq tizimining mazmuni va unda normaning qanday talqin qilinishi aniqlanadi. Shu sababli chet el huquqini aniqlashni oddiy faktni isbotlashga tenglashtirish sudning rolini asossiz ravishda cheklashi mumkin.

Taraflarning imkoniyatlari ham bir xil emas. Xorijiy davlatda faoliyat yuritadigan yuridik shaxs yoki ushbu davlat huquqiy tizimida tajribaga ega taraf tegishli qonunchilik va sud amaliyotiga nisbatan qulayroq kirish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin. Boshqa taraf esa til, moliyaviy imkoniyat yoki xorijiy huquqiy manbalardan foydalanishdagi qiyinchiliklar sababli bunday materiallarni taqdim etishda qiynalishi ehtimoldan xoli emas. Agar chet el huquqini aniqlash natijasi faqat taraflarning imkoniyatlariga bog‘lanib qolsa, protsessual tenglikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli sud taraflar taqdim etgan ma’lumotlardan foydalanish bilan bir qatorda, zarur hollarda mustaqil aniqlash choralarini ko‘rish imkoniyatiga ham ega bo‘lishi kerak6.

6 Zholdasova Sh. Some Issues of Legal Regulation of the Institution of Setting the Content of Foreign Law (Based on Uzbekistan Legislation). International Journal of Advanced Research. 2021. Vol. 9, Issue 6. P. 263–267. DOI: 10.21474/IJAR01/13008;

Amaldagi mexanizmning muhim muammolaridan biri chet el huquqi mazmunini aniqlash uchun zarur choralarni tanlash mezonlarining yetarlicha aniqlashtirilishi zaruratidir. Qonunchilikda vakolatli organlarga murojaat qilish, tushuntirishlar olish va ekspertlarni jalb etish imkoniyatlari nazarda tutilgan bo‘lsada, ushbu vositalarning qaysi ketma-ketlikda yoki qanday sharoitlarda qo‘llanishi masalasi amaliyotda turlicha yondashuvlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, rasmiy elektron manbada kerakli norma mavjud bo‘lsa, bu manbaning o‘zi yetarlimi yoki uni xorijiy sud amaliyoti bilan tasdiqlash ham talab etiladimi, degan savol yuzaga keladi. Javob ishning xususiyati va aniqlanishi kerak bo‘lgan huquqiy masalaning murakkabligiga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Navbatdagi muammo xorijiy huquqiy ma’lumotlarning sifati va ishonchliligini baholash bilan bog‘liq. Chet el huquqining rasmiy matni, norasmiy tarjimasi, huquqiy sharh, ekspert xulosasi va sud qarori mazmunan turli axborot manbalaridir. Ularning har biri muayyan maqsadda foydali bo‘lishi mumkin, lekin ularni bir xil daliliy qiymatga ega deb hisoblash to‘g‘ri emas. Masalan, rasmiy qonun matni normaning ifodasini ko‘rsatsa, sud qarorlari uning muayyan vaziyatlarda qanday qo‘llanilishini ochib berishi mumkin. Doktrina esa huquqiy tushunchalarni izohlashga yordam beradi. Shunday ekan, sud har bir manbaning vazifasini farqlab, ularni o‘zaro bog‘liq holda baholashi kerak.

Huquqshunos olim Clemens Trautman chet el huquqi mazmunini aniqlash masalasini xalqaro xususiy huquq va milliy fuqarolik protsessi o‘rtasidagi bog‘liqlik nuqtayi nazaridan yoritadi. Uning tahliliga ko‘ra, chet el huquqining mazmunini aniqlashda iura novit curia ya’ni sud huquqni biladi, degan tamoyilning qo‘llanishi milliy huquqdagi kabi sodda emas. Chunki sud o‘z davlatining huquqiy tizimidan farq qiluvchi xorijiy qonunchilik, uning talqini va qo‘llanish amaliyoti haqida qo‘shimcha ma’lumot olishi zarur bo‘lishi mumkin. Shu sababli chet el huquqini aniqlash jarayonida sudning mustaqil izlanishi bilan taraflarning hamkorligi bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilmasligi kerak. Aksincha, taraflar tegishli hujjatlar va dalillarni taqdim etishi, sud esa zarur hollarda ularning yetarliligini baholashi hamda

qo‘shimcha ma’lumot olish choralarini ko‘rishi mumkin7. O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirishda ham aynan shu masalaga e’tibor qaratish, ya’ni taraflarning ishtiroki va sudning faol rolini aniq protsessual mezonlar asosida muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagi masalalar chet el huquqi mazmunini aniqlash mexanizmini faqat qonunda belgilangan vositalar ro‘yxati sifatida emas, balki izchil protsessual jarayon sifatida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Bunday jarayonda sudning faol roli, taraflarning hamkorligi, rasmiy va ishonchli manbalardan foydalanish, ma’lumotlarning yetarliligini baholash hamda oqilona muddatni asosli qo‘llash bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak. Aynan shu jihatlar O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish va chet el huquqini qo‘llash amaliyotining samaradorligini oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlarni belgilaydi.

Chet el huquqi mazmunini aniqlash bo‘yicha xorijiy tajriba ushbu jarayonda sudning vakolatlari va taraflarning ishtirokini muvozanatli belgilash muhimligini ko‘rsatadi. Xususan, Germaniya, Shveytsariya va Italiya qonunchiligida chet el huquqini aniqlash sud faoliyati bilan bog‘liq jarayon sifatida tartibga solingan bo‘lsa-da, taraflarga yuklanadigan vazifalar va xorijiy huquq mazmunini aniqlash imkoni bo‘lmagan holatlarning oqibatlari bo‘yicha farqlar mavjud.

Germaniya Fuqarolik protsessual kodeksining 293-moddasida boshqa davlat huquqi, odat huquqi va huquqiy qoidalarni isbotlash zarurati sudning ular haqida xabardorlik darajasi bilan bog‘langan. Mazkur norma sudni taraflar taqdim etgan hujjatlar bilangina cheklamaydi, balki boshqa axborot manbalaridan foydalanish va buning uchun zarur choralarni ko‘rish vakolatini ham beradi.

Ushbu yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, chet el huquqining mazmunini aniqlash faqat taraflarning imkoniyatlariga bog‘lab qo‘yilmaydi. Sud mustaqil manbalarni o‘rganishi mumkinligi sababli, taraf taqdim etgan materiallar

7 Hartley, T. C. “Pleading and Proof of Foreign Law: The Major European Systems Compared.” International and Comparative Law Quarterly, 45(2), 1996, 271–292.

to‘liq bo‘lmaganida ham xorijiy huquqning mazmunini aniqlash uchun qo‘shimcha imkoniyatlar saqlanib qoladi.

Ushbu yondashuvlarni O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida belgilangan mexanizm bilan qiyoslash sudning faol ishtiroki, taraflarning ko‘magi, vakolatli organlar va ekspertlardan foydalanish imkoniyatlari milliy qonunchilikda ham nazarda tutilganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, xorijiy tajriba ushbu vositalarni qo‘llash mezonlarini yanada aniq belgilash imkoniyatini ochib beradi. Xususan, Germaniya tajribasidan sudning taraflar taqdim etgan manbalar bilan cheklanmasligi yondashuvini o’rganish mumkin. Bunda xorijiy qoidalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki ularning O‘zbekiston huquqiy tizimi va protsessual qonunchiligiga mos jihatlarini aniqlash ham muhimdir.

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, chet el huquqi mazmunini aniqlash xalqaro xususiy huquq normalarini amalda samarali qo‘llashning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning natijasi sudning faoliyati, taraflarning hamkorligi va ishonchli huquqiy manbalardan foydalanish imkoniyatlariga bevosita bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1160-moddasida mazkur jarayon uchun asosiy huquqiy vositalar nazarda tutilgan. Biroq ushbu vositalardan foydalanish mezonlarini aniqlashtirish, chet el huquqi mazmunining yetarliligini baholash va oqilona muddat tushunchasini amaliy jihatdan izchil qo‘llash masalalari yanada chuqur tadqiq etilishi lozim.

Shu munosabat bilan O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish doirasida, birinchidan, chet el huquqi mazmunini aniqlashda sud foydalanishi mumkin bo‘lgan manbalar va choralarni qo‘llash yuzasidan uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish, ikkinchidan, taraflar taqdim etgan xorijiy huquqiy materiallarning rasmiyligi, dolzarbligi va ish uchun yetarliligini baholash mezonlarini aniqlashtirish, shuningdek, chet el huquqi mazmunini oqilona muddatda aniqlash uchun ko‘rilgan choralarni sud hujjatlarida asoslash amaliyotini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Shuningdek, xorijiy davlatlarning rasmiy huquqiy ma’lumotlar bazalari va vakolatli

muassasalari bilan axborot almashish imkoniyatlarini kengaytirish ham ushbu mexanizm samaradorligini oshirishi mumkin.

Umuman olganda, chet el huquqi mazmunini aniqlash mexanizmini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishi sud va taraflar o‘rtasidagi vazifalarni muvozanatli taqsimlash, huquqiy ma’lumotlarning ishonchliligini ta’minlash va chet el huquqi aniqlanmaganida milliy huquqqa o‘tish uchun yetarli asoslar mavjudligini tekshirishdan iborat. Mazkur yo‘nalishlarning rivojlantirilishi O‘zbekistonda xalqaro xususiy huquq normalarining izchil qo‘llanilishi va transchegaraviy xususiy-huquqiy nizolarni huquqiy jihatdan asoslangan holda hal etishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi-https://lex.uz/docs/-180552
2. Rustambekov I. (2020). Some Aspects of Development of Private International Law in the CIS Countries. LeXonomica, 12(1), 27-50.https://doi.org/10.18690/lexonomica.12.1.27-50.2020
3. Geeroms, S. Foreign Law in Civil Litigation: A Comparative and Functional Analysis. Oxford: Oxford University Press, 2004, “The Introduction and Ascertainment of Foreign Law”,https://academic.oup.com/book/50387
4. Marisheva N.I. Prinsipi primeneniy ainostrannogo prava rossiyskimi sudami: Jurnal rossiyskogo prava. 1997. №4. –P. 103-104. (inRussian)
5. Fentiman, R. Foreign Law in English Courts: Pleading, Proof, and Choice of Law. Oxford: Oxford University Press, 1998.Oxford University Press
6. Zholdasova Sh. Some Issues of Legal Regulation of the Institution of Setting the Content of Foreign Law (Based on Uzbekistan Legislation). International Journal of Advanced Research. 2021. Vol. 9, Issue 6. P. 263–267. DOI: 10.21474/IJAR01/13008;

7. Hartley, T. C. “Pleading and Proof of Foreign Law: The Major European Systems Compared.” International and Comparative Law Quarterly, 45(2), 1996, 271–292.